

הגדרת החיוב ב'פריה ורבייה' וחיזושו של ר' משה פיינשטיין בסוגיה

ד" שנה שטראוך שיק

1. בראשית פרק א

(כו) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצַלְמֵ אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם:
(כח) וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת־הָאָרֶץ וּכְבֹּשׁוּהָ וּרְדוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם
וּבְכָל־חַיַּת הָרֶמֶשׂוֹת עַל־הָאָרֶץ::

2. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סא עמוד ב

מתני'. לא יבטל אדם מפריה ורבייה - אלא א"כ יש לו בנים.

ב"ש אומרים: שני זכרים, וב"ה אומרים: זכר ונקבה, שנאמר: +בראשית ה'+ זכר ונקבה בראם.

גמ'.A.

1. הא יש לו בנים - מפריה ורבייה בטיל, מאשה לא בטיל...

2. ואיכא דאמרי: הא יש לו בנים - בטיל מפריה ורבייה ובטיל נמי מאשה...

B.

1. בית שמאי אומרים: שני זכרים. מאי טעמייהו דבית שמאי? ילפינן ממשה, דכתיב: +דברי הימים א' כ"ג+ בני משה גרשום ואליעזר; ובית הלל? ילפינן מברייתו של עולם

ובית שמאי לילפי מברייתו של עולם? אין דנין אפשר משאי אפשר. ובית הלל נמי לילפו ממשה! אמרי לך: משה מדעתיה הוא דעבד...

2. תניא: רבי נתן אומר, ב"ש אומרים: שני זכרים ושתי נקבות, ובה"א: זכר ונקבה...

3. תניא אידך: ר' נתן אומר, ב"ש אומרים: זכר ונקבה, ובה"א: או זכר או נקבה.

a. אמר רבא: מ"ט דר' נתן אליבא דב"ה? שנא': +ישעיהו מה+ לא תהו בראה לשבת יצרה והא עבד לה שבת., (רש"י - לא ברא עולמו לתוהו אלא לשבת להיות עסוקים ביישובו של עולם.)

C.

איתמר: היו לו בנים ומתו, רב הונא אמר: קיים פריה ורבייה, רבי יוחנן אמר: לא קיים.

רב הונא אמר קיים, משום דרב אסי, דאמר רב אסי: אין בן דוד בא - עד שיכלו כל נשמות שבגוף, שנאמר: (ישעיהו נ"ז) כי רוח מלפני יעטוף וגו'

ורבי יוחנן אמר לא קיים פריה ורבייה, 'לשבת יצרה בעינן', והא ליכא.

מיתיבי: בני בנים הרי הן כבנים?

כי תניא ההיא - להשלים.

מיתיבי: בני בנים הרי הם כבנים, מת אחד מהם או שנמצא סריס - לא קיים פריה ורבייה; תיובתא דרב הונא! תיובתא. בני בנים הרי הם כבנים. סבר אביי למימר: ברא לברא וברתא לברתא, וכ"ש ברא לברתא, אבל ברתא לברא לא;

א"ל רבא: לשבת יצרה בעיא, והא איכא...

מתניתין דלאו כרבי יהושע; דתניא, רבי יהושע אומר: נשא אדם אשה בילדותו - ישא אשה בזקנותו, היו לו בנים בילדותו - יהיו לו בנים בזקנותו, שנא': +קהלת י"א+ בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ירך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים;

משנה	בית שמאי	בית הלל
שני זכרים	זכר ונקבה	
שני זכרים ושתי נקבות	זכר ונקבה	
זכר ונקבה,	או זכר או נקבה	

3. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סה עמוד ב

מתני'. האיך מצווה על פריה ורבייה, אבל לא האשה; רבי יוחנן בן ברוקה אומר, על שניהם הוא אומר: ויברך אותם אלהים ויאמר להם [אלהים] פרו ורבו.

גמ'. מנא הני מילי? אמר ר' אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון, אמר קרא: ומלאו את הארץ וכבשוה, איש דרכו לכבש, ואין אשה דרכה לכבש... רבי יוחנן בן ברוקה אומר. אתמר: רבי יוחנן ור' יהושע בן לוי, חד אמר: הלכה כרבי יוחנן בן ברוקה, וחד אמר: אין הלכה כרבי יוחנן בן ברוקה. תסתיים, דרבי יוחנן הוא דאמר אין הלכה... כי ההיא דאתאי לקמיה

דר' אמי, אמרה ליה: הב לי כתובה, אמר לה: זיל, לא מיפקדת, אמרה ליה: מסיבו דילה מאי תיהוי עלה דהך אתתא? אמר: כי הא ודאי כפינן. ההיא דאתאי לקמיה דרב נחמן, אמר לה: לא מיפקדת, אמרה ליה: לא בעיא הך אתתא חוטרא לידה ומרה לקבורה? אמר: כי הא ודאי כפינן. יהודה וחזקיה תאומים היו, אחד נגמרה צורתו לסוף תשעה, ואחד נגמרה צורתו לתחלת שבעה; יהודית דביתהו דר' חייא הוה לה צער לידה, שנאי מנא ואתיא לקמיה דר' חייא, אמרה: אתתא מפקדא אפריה ורביה? אמר לה: לא. אזלא אשתיא סמא דעקרתא, לסוף איגלאי מילתא, אמר לה: איכו ילדת לי חדא כרסא אחריתא

4. חידושי הרישב"א מסכת יבמות דף סא עמוד ב

וכיון דברירנא דלב"ה זכר ונקבה דוקא שמעינן מינה דלב"ש שני זכרים דוקא ולא ילפי כלל מברייתו של עולם שאין למדין אפשר משא"א כדאיתא בגמרא, דאי ס"ד דב"ש לרבנותא נקטי שני זכרים וכ"ש זכר ונקבה א"כ לתנייה בעדויות גבי קולי ב"ש וחומרי ב"ה אלא ודאי כדאמרן וי"מ בע"א וזה נראה עיקר.

5. שולחן ערוך אבן העזר הלכות פריה ורביה סימן א סעיף ו

נולדו לו זכר ונקבה, ומתו והניחו בנים, הרי זה קיים מצות פריה ורביה. ט (ז) [יד] בד"א, כשהיו בני הבנים זכר ונקבה, והיו באים מזכר ונקבה, אף על פי שהזכר בן בתו והנקבה בת בנו, הואיל ומשני בניו הם באים הרי קיים מצות פריה ורביה. טו] אבל אם היו לו בן ובת, ומתו, י והניח אחד מהם זכר ונקבה, עדיין לא קיים מצוה זו. הגה: יא (ח) [טז] היה הבן ממזר או חרש, שוטה וקטן, קיים המצוה. (ב"י בשם הרשב"א).

6. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סד עמוד א

גמ'. נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה - אינו רשאי לבטל. גירשה - מותרת לינשא לאחר, ורשאי השני לשהות עמה י' שנים. ואם הפילה - מונה משעה שהפילה. גמ'. ת"ר. נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה - יוציא ויתן כתובה, שמא לא זכה להבנות ממנה. אף על פי שאין ראייה לדבר - זכר לדבר: מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען

7. שו"ת הריב"ש סימן טו

לדייני ומנהיגי קהל תנסי"ש... ראיתי שאלתכם, על דבר האיש אנשמואל עראמה, שרצה לישא זקנה אחת בת תשעים שנה או יותר, והיא אלמנת אנבונפוש פרג' מבלנסיא. והקהל מיהו בידו, ולא נתנו לו רשות לישאנ'. לפי שאינו נושא לשם נשואים, אלא שנתן עיניו בממון; כי הזקנה הנזכרת, יש לה כמו פ' כפולות של זהב, ועוד שאין לו בנים. ... תשובה: מי שאין לו בנים, אין לו לישא אשה אלא בת בנים... אבל אם נשא כבר, אין כופין להוציא, כיון שיש לו בנים. דר' יהושע לא קאמר אלא יוליד בנים בזקנותו, והיינו לכתחלה. אמנם, כל זה שורת הדין לפי הגמ'. אבל מה נעשה שלא ראינו בימינו, ולא שמענו מכמה דורות ב"ד שנוקק לזה. לכופף ולהוציא באשה ששהתה עם בעלה עשר שנים ולא ילדה, או שהיא זקנה, ואף אם אין לו בנים; ומן הדין היה לב"ד לכופף אותו או להוציאה או לקחת עליה אשה בת בנים. ואפ"י אם יש לו כמה זכרים עדיין לא קיים מצות פריה ורביה אם אין לו זכר ונקבה, כדברי ב"ה, וכמש"כ למעלה. [ואף אם נאמר, דכל שיש לו ממנה וילד של קיימא, אין כופין להוציא. כי כן דעת קצת מפרשים ז"ל, דדוקא קתני מתני' שהתה עשר שנים ולא ילדה, הא אם ילדה וילד של קיימא, אף על פי שעדיין לא קיים מצות פו"ר = פריה ורביה =, מ"מ אין כופין להוציא היינו דוקא בשהתה עשר שנים, שעדיין לא הוחזקה בעקרה, ואפשר שתלד לו עוד, שהרי כבר זכה ליבנות ממנה. אבל בזקנה, שאין לה תקנה, אף על פי שילדה לו, כיון שאין לו בנים כשעור הצריך לקיום המצוה, כופין להוציא. ... , אם היו ב"ד נזקקין לדקדק ע"פ שורת הדין בענייני הזוגים לכפותם, היו צריכין לכפות את כלם, ורוב הנשים הבאות בימים היו יוצאות ונוטלת כתובה ונדוניא, וליכא כתובה דלא רמו בה תיגרא, ותרבה הקטטה והמריבה. ולזה העלימו חכמי הדורות את עיניהם בענייני הזוגין, שלא למנעם, אין צ"ל שלא להפרידם. כל ששניהם רוצים, ואין בנשואין ההם לא משום ערוה, ולא משום אסור קדושה. ודי להם לדונם ע"פ הדין כשיש מחלוקת בין איש לאשתו על זה, ונגשו אל המשפט ושפטום ע"פ התורה. ולכן, בנדון שלפניכם, אם הזקנה היא ניהא לה דליפוק עלה שמא דאישות, ושיהיה לה הבעל במקום בן, חוטרא לידה ומרה לקבורה, ומצאה זה שרוצה לישאנה מפני דוחקו, ואם אין לו בנים, אם תרצו להעלים עיניכם, כאשר נהגו בהרבה קהלות גדולות וטובות מלאות חכמים ואנשי מעשה, הרשות בידיכם. ...

8. שולחן ערוך אבן העזר הלכות פריה ורביה סימן א סעיף ג

ג > מצוה על כל אדם (ב) שישא אשה בן י"ח, ו [ב] והמקדים לישא בן י"ג, מצוה מן המובחר, (ג) אבל [א] קודם י"ג לא ישא ד [ג] דהוי כזנות. ובשום ענין לא יעבור מעשרים שנה בלא אשה. ז [ז] ומי שעברו עליו כ' שנה ואינו רוצה לישא, [ד] ב"ד כופין אותו לישא כדי לקיים מצות פריה ורביה. ח [ח] מיהו אם עוסק בתורה וטרוד בה, ומתירא לישא אשה כדי שלא יטרח במזונו ויתבטל מן התורה, ה <ד> מותר להתאחר. [הגה: ו ובזמן הזה (ד) [ה] נהגו [ו] שלא לכופו על זה. וכן מי שלא קיים פריה ורביה ובא לישא אשה שאינה בת בנים, ט] כגון עקרה וזקנה או קטנה, משום שחושק בה או משום ממון שלה, אעפ"י שמדינא היה למחות בו, י] לא נהגו מכמה דורות לדקדק בענין הזיווגים. ז (ה) <ה> ואפילו נשא אשה ושהה עמה עשרה שנים לא נהגו לכופו אותו [ז] לגרשה, אף על פי שלא קיים פריה ורביה, וכן בשאר ענייני זיווגים. (ריב"ש סימן ט"ו), יא] ובלבד שלא תהא אסורה עליו.]

9. שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק ב סימן יח

ועיין במנחת חינוך מצוה א' שתירץ מחמת זה דמצות פו"ר אינו על המעשה אלא על היות הבנים דלכן אם מתו לא קיים פו"ר, וא"כ גם ע"י אמבטי אף שהוא שלא במעשה נמי יצא? ולע"ד יש לתרץ בפשיטות דאף שלא מסתבר לומר כהמנחת חינוך שהמצוה לא תהיה על המעשה, אבל המעשה שנצטוו בפו"ר אינה הולדת הבנים דזה אינו בידו אלא המצוה וחייב שעליו הוא לבעול אשתו ביאה גמורה שיהיה אפשר מזה להוליד. וראיה לזה מתוס' ב"ב דף י"ג ד"ה כופין שכתבו דמשעת העראה קא עקר ללאו ועשה דפו"ר לא מקיים עד גמר ביאה עיי"ש, הרי דבגמר ביאה נחשב מקיים, אף שעדיין לא נתעברה כלל כיון דרק זה בידו לעשות. וחייב זה לבעול אשתו איכא עליו מצד פו"ר עד שיולדו לו בן ובת שאז נפטר. ומדויק לשון המשנה ביבמות דף ס"א שלא אמר 'כמה בנים מחוייב אדם להוליד' אלא אמר 'לא יבטל אדם מפו"ר אא"כ יש לו בנים', דפירושו דמצות פו"ר שעליו הוא הבעילה שרק זה הוא בידו ואין לו לבטל מזה עד שיהיו לו בנים. וממילא כשיש לו בנים כבר אף מבעילות שבעל כשלא היה מחוייב כשהיה עכו"ם או שוטה ולא קיים מצוה במעשיו מ"מ אין לחייבו שוב במצוה זו כיון שיש לו בנים שלא חייבה תורה מצוה זו למי שיש לו בנים, ובהכרח הוא פטור כמו בקיים פו"ר. ...

10. שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן סג

בענין תשמיש במוך ובראבער באשה שסכנה לה להתעבר ה' בא תרצ"ה ליובאן. מע"כ גיסי כאחי הרב הגאון המפורסם מוהר"ר יצחק אייזק הלוי שמאל שליט"א.

..... ולכן מוכרחין לומר דבר חדש דיסבור ר' אליעזר דזרע לבטלה שאסור אין פירושו לבטלה מהולדה שהוא בכל אופן שאי אפשר להוליד בהוצאה כזו אלא פירושו לבטלה ממש בלא צורך אבל ביש צורך כגון למצות עונה אף שא"א להוליד בהוצאה כזו לא הוי זה לבטלה ומותר! ולפ"ז ניחא בפשיטות מה שמותר לשמש עם עקרה ואילונית דכיון שחייב בעונה ולשמח אשתו הוי זה לצורך ואין כאן שום איסור ...
ענף ג ...

ור"ת סובר כצד הא' דרבנן דר"א פליגי אעיקר פירוש לבטלה דסברי דפירוש לבטלה הוא כל שא"א להוליד ביציאה כזו ולכן אף שהוא לצורך עונה נחשב לבטלה ואסור, וא"כ אף במוך אסור אף במקום סכנה בעצם ומצד דחיה דפ"נ הא ליכא סכנה אם לא יבעול כלל. והנה לפי מה שבארתי שיטת רש"י אליבא דהר"י ניחא מה שקשה טובא שיטת הר"י ביבמות דף ל"ד ד"ה ולא, שמותר לבעול שלא כדרכה גם בהוצאת זרע אם עושה באקראי שמתאוה לזה והב"י אה"ע סי' כ"ה כתב שכן הסכים גם הרא"ש, שתמוה טובא מאי נ"מ שהוא רק באקראי בעלמא וכי פעם אחת בחייו מותר לאדם לעבור עבירה. ופלא על הב"י שכתב רק שדבר קשה הוא להתיר להכשיל בהוצאת זרע לבטלה אפילו באקראי ושומר נפשו ירחק מזה ובבדק הבית הוסיף שאילו היה רואה הר"י מה שכתב הזוהר עונש המוציא זרע לבטלה שגדול משאר עבירות לא היה כותב זה עיי"ש הא אף אם היה רק איסור קל נמי לא רק שקשה להתיר אלא דא"א להתיר לעבור איסור אפילו פעם אחת. וליכא למימר דכוונת הר"י משום שאינו מתכוין להשחית זרע ליכא איסור דהא אין לנו לא מתכוין להשחית זרע יותר מאוחזו באמתו לצורך השתנה שאסור אף שחשש רחוק מאד הוא שיוציא זרע מזה ומ"מ אסור וא"כ כ"ש לבעול שלא כדרכה שפסיק רישא הוא שודאי יוציא זרע שאין להתיר מצד אין מתכוין.

אבל לפ"ז ניחא דכיון דפירוש לבטלה הוא לבטלה ממש שאין בה שום צורך ומטעם זה מותר לצורך מצות עונה ושמחת אשתו לכן סברי הר"י והרא"ש מצד הגמ' דנדרים מקרא דכי יקח איש אשה שהיא לקוחה לעשות בה כל חפצו שמזה אמר רבי התורה התירתיך עיי"ש בר"ן שבענין אישות לאיש עם אשתו התירה תורה להחשיב גם זה שמתאוה לבעול שלא כדרכה כצורך ואינו לבטלה ומותר. וזה שמתירין רק באקראי הוא משום דבעצם לא היה צריך להתאות לזה שהנאתו מועטת מבכדרכה ורק באקראי שייך להתאות { כעין התאוה למיטעם טעמא

דאיסורא בע"ז דף כ"ו באוכל פרעוש ויתוש ופרש"י לפי שלא טעמו מעולם וכ"כ הכא מתאוה לשלא כדרכה מחמת זה באקראי. ואף אם כבר בעל פעם אחת שלא דרכה אפשר נשכח ממנו כיון שעבר זמן רב, דגם התם בפרעוש ויתוש משמע קצת בתוס' ד"ה התם שבאקראי אף שכבר אכל פעם אחת שייך לומר שבעי למיטעם טעמא דאיסורא, דהא תירצו דמלשון אוכל שקצים ורמשים משמע הרבה בזה אחר זה דמקמייתא טעם טעמא דאיסורא ולא תירצו דהתם שקצני שקצים משמע ששני פעמים אכל אף שהיה זמן גדול ביניהם אלמא דרק באכל פעם השניה בקרוב סברי שהוא מין ולא כשכבר עבר זמן גדול מאכילה הראשונה דאז יש להחשיבו רק אוכל לתיאבון. אך אף אם התם נימא שלא שייך להחשיבו לתיאבון אם כבר אכל פעם אחת בחייו מ"מ הכא ודאי שייך באקראי לומר שעוד הפעם מתאוה אבל ברגיל ודאי אין לומר שהוא מתאוה לזה וא"כ הוי עיקר כוונתו להשחית זרעו שאסור כיון שאין בזה צורך.

[ולכן מתנה הר"י בזה ב' תנאים דאם מתכוין להשחית זרע אף אם הוא פעם הראשון אסור, ואם רגיל לעשות כן תמיד נמי אסור אף דאומר דהוא מתאוה לזה משום דא"א להתאות לזה תמיד ולכן הוי ודאי עיקר כוונתו להשחית זרעו ורוצה להטעות עצמו וזה אסור. אבל באקראי שמתאוה מותר אף שאינו צורך מצוה דגם זה שמתאוה נחשב לצורך בין איש לאשתו מחדוש הקרא. וא"כ כ"ש לשמש במוך לצורך עונה ושמתחת אשתו כגון באשה שסכנה לה להתעבר שיש להתיר אף תמיד כל זמן שסכנה לה להתעבר.] ושלא כדרכה אין להתיר משום מצות עונה ושמתחת אשתו משום דאין אשה נהנית בכך דאדרבה איקרי עינוי ולא יקיים מצות עונה בזה ואף שבקידושין דף כ"ב איתא לחד לישנא דיש לה הנאה צריך לומר דהעינוי הוא גדול מההנאה כדי שלא יסתור לכמה מקומות שמפורש דהוא עינוי ולתוס' ורש"י שציין רעק"א בגליון הש"ס שם אבל במוך ודאי מותר להר"י ואזיל לשיטתו שמפרש שיטת רש"י, ובתירוץ ראשון דאוסר בשלא כדרכה בהוצאת זרע סובר לחלק מהתם דצורך מצוה היא נחשב זה לצורך אבל הכא שהוא רק למלא תאוהו אין זה צורך ובתירוץ שני סובר שגם זה נחשב צורך ואינו לבטלה.

[זהו הדרך הנכון והאמת בשיטתו ולא קשה עליו כלום אף שהוא איסור חמור שבחמורים. ולכן לא הקשה עליו הב"י רק זה שכתב שקשה להתיר הוא משום דכיון דיש לחלק דדוקא צורך מצוה לא הוי לבטלה קשה להתיר מצד קושיא בעלמא באיסור חמור כזה כיון דיש לתרץ כתירוץ ראשון אף שהוא בדוחק. ולכן כתב רק שאם היה רואה הר"י בזוהר שהוא חמור מכל עבירות לא היה סומך על תירוץ להקל והיה מתרץ כתירוץ ראשון אבל קושיא ליכא. ובלצורך ממש למצוה דעונה לא היה אומר הב"י שהוא קשה להתיר כיון דמפורש כן להתיר לפירושו.]

[וזוה ברור שהוא כוונת תוס' רי"ד יבמות שכתב לתרץ האיך התירו חכמים להוציא זרעו כמעשה ער ואונן, דכיון שכוונתו שלא תבא לידי סכנה מותר וכן נמי אם מתכוין לתאות יצרו אינו עובר, שודאי אין לפרש שהאיסור תלוי בכוונה דאין לך שלא בכוונה גדול מאוחז באמתו כדי להשתין שגם אינו פסיק רישא שאסור וכ"ש שאסור הכא שהוא גם פ"ר אלא הוא כדבארתי להר"י דמתכוין לתאות יצרו נחשב באיש ואשתו לצורך מחדוש הקרא וכן הוא שלא תבא לידי סכנה שאינו יכול לקיים מצות עונה ושמתחת אשתו אלא במוך הוא לצורך שמותר ועוד עדיפא כדבארתי וחכמים שפליגי הוא רק בג' נשים שלא מחשבי זה לסכנה כדבארתי.]

א"כ נמצא שהסוברים כהר"י בשלא כדרכה כמו הרא"ש והטור וגם הרמ"א ודאי מתירין בסכנה מקרית לשמש במוך. (ופלא על באר הגולה באבן העזר סימן כ"ה אות ו' בסופו שכתב ומה שכתב הטור בשם ר"י כבר דחאו הרא"ש ביבמות והטור או"ח סימן ר"מ והא אדרבה מפורש בבית יוסף באורח חיים ואבן העזר שהרא"ש כתב שהעיקר כתירוץ בתרא של הר"י דמתיר שלא כדרכה באקראי גם בהוצאת זרע וכן הוא מפורש בגירסת הב"ה ברא"ש יבמות דף ל"ד וברא"ש שלנו נשמט כל זה וא"כ היכן ראה ההיפוך וצע"ג וברור שיש איזה טעות סופר בדבריו. ואנו אין לנו בשיטת הרא"ש אלא המפורש בב"י ובב"ח לשון אחד וכן מסיק בדברי חמודות פ"ב דנדה אות י' דמסיק כלישנא בתרא דהר"י שמתיר) ואף האוסרין בשלא כדרכה ג"כ אפשר שמתירין במוך בסכנה מקרית לצורך מצות עונה ושמתחת אשתו.....